ТЕРМИЗ ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA’LIM

ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

Илмий-инновацион журнал

Jurnal OAK Rayosatining 2022-yil 30-sentabrdagi 325/6-son qarori bilan filologiya fanlari bo‘yicha doktorlik dissertatsiyalari asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro‘yxatiga kiritilgan

2021-yildan buyon nashr etiladi

2025/ № 4. 3-4

Termiz – 2025

Muassis:
Termiz davlat universiteti

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA'LIM

ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

ILMIY-INNOVATSION JURNAL

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan 2020-yil 19-oktyabrda 1122 raqami bilan ro‘yxatga olingan. Matnlarda foydalanilgan misol, ko‘chirma va ma’lumotlar aniqligi uchun mualliflar javobgardir. Jurnaldan ko‘chirib bosilganda manba qayd etilishi shart.

Bosishga ruxsat etildi: 28.12.2025
Qog‘oz bichimi: 70x85
Bosma tabog‘i: 5.94
Ofset bosma. Ofset qog‘ozi
Adadi: 100
Bahosi kelishilgan narxda
Buyurtma: 155-son

«TerDU bosmaxonasi»da chop etildi
Termiz shahri, Barkamol avlod ko‘chasi, 43-uy

Tahririyat manzili:
190111, Termiz shahri,
Barkamol avlod ko‘chasi, 43.
Telefon: +998762231649

E-mail:
philologicalresearch@umail.uz

Rasmiy sayt:
https://journaltersu.uz

BOSH MUHARRIR:
Abduqodir TOSHQULOV,
iqtisod fanlari doktori, professor

TAHRIR HAY’ATI:

Bekpo‘lat Umurqulov, filologiya fanlari doktori, professor (bosh muharrir o‘rinbosari)
Shoxista Maxmaraimova, filologiya fanlari doktori, professor (mas’ul muharrir)
O‘ral Xoliyorov, f.f.f.d. (PhD), dotsent (O‘zbekiston)
Olmos Ulviy Binnatova, f.f.d., professor (Ozarbayjon)
Karl Rayxl, f.f.d., professor (Germaniya)
Vali Savash yelok, f.f.d., professor (Turkiya)
Dorota Silviya, f.f.f.d. (PhD), dotsent (Polsha)
Muslihiddin Muhiddinov, f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Ibodulla Mirzayev, f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Abdi Mamatov f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Suyun Karimov f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Muhammadxon Hakimov, f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Nafas Shodmonov f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Dilmurod Quronov, f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Murodqosim Abdiyev, f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Baxtiyor Mengliyev, f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Normat Yo‘ldoshev, f.f.d., dotsent (O‘zbekiston)
Baxtiyor Xolmuxamedov, f.f.d., dotsent (O‘zbekiston)
Bobonazar Murtazayev, f.f.n., dotsent (O‘zbekiston)
Asqar Eshmo‘minov, f.f.d., dotsent (O‘zbekiston)
Obidjon Shofiyev, f.f.f.d. (PhD), dotsent (O‘zbekiston)
Zafar Umurqulov, f.f.f.d., dotsent, (PhD) (O‘zbekiston)
Nurali Amonturdiyev, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Hakim Ahmedov, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Abdulla Xudoyqulov, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Ahad Shukurov, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Eshnazar Jabborov, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Abdumurod Arslonov, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Sirojiddin Turdimurodov, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Umida Raximova, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Gulchehra Begmatova, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Nargis Qurbonazarova, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Muyassar Xolova, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Shoira Omonturdiyeva, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Sherzod Turdiqulov, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Alibek Omonturdiyev, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Humayun Nadim Muhammad, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)

Texnik muharrir: Bahodir To‘raliyev

Учредитель:
Термезский государственный университет

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA'LIM
ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

НАУЧНО-ИННОВАЦИОННЫЙ ЖУРНАЛ

Зарегистрировано Агентством информации и массовых коммуникаций при Администрации Президента Республики Узбекистан от 19 октября 2020 года под номером 1122.

Авторы несут ответственность за точность приведенных в текстах примеров, отрывков и данных. Необходимо указывать источник при копировании из журнала.

Разрешено к печати: 28.10.2025
Размер бумаги; 70x85
Печатный лист: 5.94
Офсетная печать: Офсетная бумага
Тираж: 100. Цена договорная
Заказ: 155

Печатано в «Типографии ТерГУ»
ул. Баркамол авлод 43, г. Термез

Адрес редакции:
190111, г.Термез, ул. Баркамол авлод, 43.
Телефон: +998762231649

E-mail:
philologicalresearch@umail.uz

Официальный сайт:
www.philologicalresearch.uz

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР:
Абдукадир ТАШКУЛОВ, доктор экономических наук, профессор

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

Бекпулат Умуркулов, доктор филологических наук, профессор (зам. главного редактора)
Шохиста Махмараимова, доктор филологических наук, профессор (ответственный редактор)
Урал Холияров, ф.ф.ф.д. (PhD), доцент (Узбекистан)
Олмос Улвий Биннатова, д.ф.н., профессор (Азербайджан)
Карл Райхл, д.ф.н., профессор (Германия)
Вали Саваш Елок, д.ф.н., профессор (Турция)
Дорота Сильвия, PhD, доцент (Польша)
Муслихиддин Мухиддинов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Ибодулла Мирзаев, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Абди Маматов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Суюн Каримов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Мухаммадхон Хакимов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Нафас Шодмонов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Дилмурод Куронов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Мурадкасим Абдиев, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Бахтиёр Менглиев, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Нормат Юлдашев, д.ф.н., доцент (Узбекистан)
Бахтиёр Холмухамедов, д.ф.н., доцент (Узбекистан)
Бобоназар Муртазаев, к.ф.н., доцент (Узбекистан)
Аскар Эшмуминов, д.ф.н., доцент (Узбекистан)
Обиджон Шофиев, д.ф.ф.н. (PhD), доцент (Узбекистан)
Зафар Умуркулов, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Нурали Амонтурдиев, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Хаким Ахмедов, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Абдулла Худайкулов, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Ахад Шукуров, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Эшназар Джаббаров, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Абдумурод Арслонов, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Сирожиддин Турдимуродов, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Умида Рахимова, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Гульчехра Бегматова, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Наргис Курбаназарова, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Муяссар Холова, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Шаира Амонтурдиева, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Шерзад Турдикулов, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Алибек Омонтурдиев, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Хумаюн Надим Мухаммад, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Технический редактор: Баходир Туралиев

Institutor:
Termez State University

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA'LIM

ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

SCIENTIFIC-INNOVATIONAL JOURNAL

Registered by the Agency for Information and Mass Communications under the President's Administration of the of the Republic of Uzbekistan on October 19, 2020 under number 1122.

The authors are responsible for the accuracy of the examples, passages and data provided in the texts. The source must be specified when copying from the journal.

Approved for printing: 28.10.2025
Size of the paper: 70x85
Printed sheet: 5.94. Offset printing.
Offset paper. Circulation: 100
Price is negotiable
Order: 155. Printed at the «Printing House of the TerSU»
43, Barkamol avlod str. Termez city.

Address of Editorial Office:
190111, Barkamol avlod str., 43,
Termez city.
Phone: +998762231649

E-mail:
philologicalresearch@umail.uz

Official website:
www.philologicalresearch.uz

EDITOR IN-CHIEF:
Abdukodir TASHKULOV, doctor of economic sciences, professor

EDITORIAL BOARD:

Bekpulat Umurkulov, doctor of philological sciences, professor (Uzbekistan) (deputy chief editor)
Shohista Makhmaraimova, doctor of philological sciences, professor (Uzbekistan) (editor-in-chief)
Ural Kholiyorov, PhD, associate professor (Uzbekistan)
Olmos Ulviy Binnatova, doct.of philol. sciences, professor (Azerbaijan)
Karl Rayxl, doct.of philol. sciences, professor (Germany)
Vali Salvash Elok, doct. of philol. sciences, professor (Turkey)
Dorota Silvia, PhD, associate professor (Poland)
Muslihiddin Mukhiddinov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Ibodulla Mirzaev, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Abdi Mmatov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Suyun Karimov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Muhammadkhon Khakimov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Nafas Shodmonov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Dilmurod Kuronov, doct. of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Muradkasim Abdiyev, doct. of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Bakhtiyor Mengliev, doct. of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Normat Yuldashev, doct. of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Bakhtiyor Kholmukhamedov, doct. of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Bobonazar Murtazaev, cand.of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Askar Eshmuminov, doct.of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Obidjon Shofiev, PhD, associate professor (Uzbekistan)
Zafar Umurkulov, PhD (Uzbekistan)
Nurali Amonturdiev, PhD (Uzbekistan)
Hakim Akhmedov, PhD (Uzbekistan)
Abdulla Khudaykulov, PhD (Uzbekistan)
Ahad Shukurov, PhD (Uzbekistan)
Eshnazar Jabbarov, PhD (Uzbekistan)
Abdumurod Arslonov, PhD (Uzbekistan)
Sirojiddin Turdimurodov, PhD (Uzbekistan)
Umida Rakhimova, PhD (Uzbekistan)
Gulchekhra Begmatova, PhD (Uzbekistan)
Nargis Kurbanazarova, PhD (Uzbekistan)
Muyassar Kholova, PhD (Uzbekistan)
Shoira Omonturdiyeva, PhD (Uzbekistan)
Sherzod Turdikulov, PhD (Uzbekistan)
Alibek Omonturdiev, PhD (Uzbekistan)
Humayun Nadim Muhammad, PhD (Uzbekistan)

Technical editor: Bakhodir Turaliyev

МУНДАРИЖА

TILSHUNOSLIK

UMURQULOV BEKPO‘LAT
Badiiy nutq va uning shakllanish asoslari 7

IBRAGIMOV YULDASH MATKARIMOVICH
Qoraqalpog‘iston o‘zbek shevalari leksikasi tadqiqi masalasi 13

ШАРИФ ЁКУБОВ
Девони Фоний ғазалларидаги Бесутун атамасининг таҳлили 13

SHUKUROV RAHMATILLO
Qadimgi davr manbalarida Farg‘ona vodiysi toponimiyasi tahlili 19

AHMEDOV HAKIM YARASHEVICH
Xalq dostonlarida frazeologik birliklarning uslubiy tavsifi 23

AMONTURDIYEV NURALI RASHIDOVICH
O‘zbek tili etnografizmlar tizimida motivlashuv masalasi 26

ISMOILOV XURMATILLO TO‘LQINJON O‘G‘LI
Paralingvistik haqoratlar va ularni verballashtirish masalasiga doir 30

USMONOVA SHAHODAT
Publitsistik matn tarjimasida pragmatik modulyatsiya va semantik uyg‘unlik 35

RAXIMOVA UMIDA DJUMAYEVNA
Hamid Olimjon ijodida qofiyaning o‘rni 39

UMIROVA SVETLANA
Mualliflik korpusining amaliy qo‘llanilish sohalari 42

TURDIMURODOV SIROJIDDIN
Evfemik maqollar badiiylik va milliylikni kuchaytiruvchi vosita sifatida 45

TURAKULOVA UMIDAXON ANVAROVNA
Erkin o‘xshatishlarda lingvomadaniy xususiyatlarning aks etishi (Tohir Malik qissalari misolida) 48

SAATOVA SURAYYO ISMAILOVNA
Ijtimoiy tarmoq lisoniy shaxsining voqelanishi 52

РАДЖАПОВА НАТАЛЬЯ БАЗАРОВНА
Отражение и формирование: роль гендерных терминов
в восприятии материнства в современном обществе 55

SARBAROVA DILNOZA NOSIRJON QIZI
Sifatlarning badiiy matndagi funksional-stilistik o‘rni 59

XUSANOVA ZUXRA
AQSH va O‘zbekiston ijtimoiy-siyosiy matbuot matnlarida lingvopragmatik strategiyalar:
leksik-uslubiy xosliklar va ta’sirchan til vositalari 62

QURBONOV AKMALJON TAVAKALJON O‘G‘LI
Hid bilish sezgisiga oid til birliklari semantikasi 65

SUYAROVA NARGIZA YULDOSHEVNA
Metaforalarning nasriy asarlardagi tasviriy va ekspressiv imkoniyatlar 68

МУНДАРИЖА

SOBIROVA GULSHANA FAXRIDDINOVNA
O‘zbek tilida haqoratli leksika: korpus lingvistikasi asosida tahlil va bazaviy resurs yaratish 70

JUMAYEVA DILAFRO‘Z ORIFJON QIZI
«Kuntug‘mish» dostoni frazeologizmlarining semantik-statistik tahlili 75

ISLOMOV SARDOR SANJAROVICH
O‘zbek tilining onomastik sathi haqida 79

RAHMATULLOYEV AHTAM A’ZAM O‘G‘LI
Fors tilidagi ot so‘z turkumi borasida rus tilshunoslarining qarashlari 82

OMANOV SHUHRAT G‘ANIYEVICH
Nemis tilidagi “Eigentlich” modal partikelining so‘roq gaplardagi semantik imkoniyatlari hamda tarjima xususiyatlari 84

GAFUROVA NIGORA SA’DULLAYEVNA
Nonverbal means in virtual texts 87

XOLMUXAMEDOV B.F.
Mualliflik leksikografiyasining rivojlanishi va taraqqiyot yo‘li 90

TO‘RAYEVA ZARRINA ABDIMUROT QIZI
O‘zbek onlayn media sarlavhalarida klikbeyt 93

ADABIYOTSHUNOSLIK

DAVRONOVA MAHFUZA ISROILOVNA
Xalq og‘zaki ijodidagi maqollarda ayol konsepti 96

ARSLONV ABDIMUROD KAROMATOVICH
Nurboy Jabborovning adabiy-matnshunoslik merosi: ilmiy maktab, metodologiya va amaliy natijalar… 99

SAIDOVA MUHABBATXON SHUKRULLAYEVNA
Shukur Xolmirzayev asarlarida folklor motivlari va ularning estetik funksiyasi… 102

BARZIYEV OYBEK XABIBULLAYEVICH
Pisandiy va Haziniy ijodida Andijon zilzilasining nazmiy bayoni 106

SULTANOVA RAISA XAYRULLAYEVNA
«Ra’no va Zebo» dostonida Xiromiy badiiy mahorati… 108

BO‘RIYEVA MARVARID HAMDAMJON QIZI
«Javr-u zulmung garchi o‘lmaklik nishonidur manga…» 112

QOSIMOV ANVAR
Kuper ijodida indeys va o‘zbek nasrida milliy qahramon obrazlari… 116

ADABIY TAQRIZ

ҚУРОНОВ ДИЛМУРОД
“Меҳробдан чаён”нинг учинчи нашри ҳақида 119

Filologik tadqiqotlar: til, adabiyot, ta'lim. 2025; 11-12
ISNN: 2181-1741 (Print)
ISNN: 2181-1725

MUALLIFLIK LEKSIKOGRAFIYASINING RIVOJLANISHI VA TARAQQIYOT YO'LI

Xolmuxamedov B.F.
SamDU dotsenti.

Bir ijodkor tili lug'atini yaratish bo'yicha faol ishlar turli milliy lug'atlarning davrlarini nazarda tutadi: ingliz, amerika, nemis, italyan, fransuz, shved, polyak, serb, bolgar va boshqalar. XVIII-XX asrlarda mualliflik leksikografiyasi rivojlandi. Bu sohaning asosiy vazifasi leksikografiyaning leksikologiya, stilistika, til tarixi va boshqa sohadagi lingvistik tadqiqotlar uchun ma'lumotlarni to'plash va qayta ishlash, tarixiy, etimologik, chastotali va boshqa ko'plab lug'atlarni tuzishdan iborat edi.

T.X.Aglamov, O.Sh.Xodiyevalarning ta'kidlashicha, mualliflik leksikografiyasi dunyosida ingliz tili eng uzoq tarixga ega: birinchi ma'lumotnomalar bu yerda XVI asrning o'rtalarida paydo bo'lgan, keyin taniqli yozuvchilarning asarlari uchun lug'atlar tuzish tizimli tus olgan. Hisob-kitoblariga ko'ra, 2000-yilga kelib ingliz (ingliz va amerika) leksikografiyasida 70 dan ortiq yozuvchi va shoirlarning asarlari uchun 300 dan ortiq lug'atlar yaratilgan bo'lib, ulardan kamida 100 tasi Shekspir asarlari lug'atidir[1]. Shunday bo'lsa-da, mualliflarning fikriga ko'ra, bunday lug'atlarning dastlabkisi sharqda yaratilgan. Bunga misol sifatida Mahmul Qoshg'ariyning "Devonu lug'otit turk" asarini keltirish mumkin. Mazkur lug'at mualliflik leksikografiyasining ilk namunalari sifatida e'tirof etilishga loyiq.

Mualliflik leksikasini tadqiq etishdan bir qancha maqsadlar bo'lib, bunday leksikani o'rganish qator afzalliklarga ega.

1. Muallifning uslubi va individual ijodkorlik xususiyatlarini tushunish. Muallifning o'ziga xos uslubi va idiostilini yaratishda mualliflik leksikasi – muallifning so'z boyligi muhim unsur hisoblanadi. Mualliflik leksikasini o'rganish so'zlardan foydalanish va matnlarni yaratishda muallifning xususiyatlari va afzalliklarini to'g'ri tahlil qilish imkonini beradi. Bu o'quvchiga yozuvchi asarlarini chuqurroq o'rganishga, uning individualligini baholash va muallif leksikasi qimmatini belgilashga yordam beradi.

2. So'z boyligini oshirish. Mualliflik leksikasini (muayyan yoki bir necha muallifning so'z boyligini o'rganish) foydalanuvchi/o'quvchi so'z boyligini oshirish va nutqni boyitishga asos bo'ladi. Chunki ijodkordan chastotasi yuqori bo'lmagan, kundalik muloqotda tez-tez ishlatilmaydigan noyob so'z va iboralardan foydalanishadi. Bunday leksik qatlamni o'rganish nutqni boyitish, turli xil va ifodali iboralarni qo'llashga zamin yaratadi.

3. Matnlarni tahlil qilish, izohlash va interpretatsiya. Mualliflik leksikasi – ijodkor lug'at boyligini o'rganish muallif matnlarini yaxshiroq tushunish va izohlashga yordam beradi. Muallifning so'z va iboralarni qo'llash xususiyatlarini bilish ijodkor maqsadi, niyatini tushunishga, matnni chuqurroq his etishga, mazmunini ochishga yordam beradi.

4. Adabiyotshunoslikka oid tadqiqotlar. Mualliflik leksikasini o'rganish adabiy tadqiqotning muhim qismidir. Muallif ijodiga oid asarlar tili leksik xususiyatlarini tahlil qilish qiyosiy tadqiqotlar o'tkazish, qiyoslanayotgan obyektlardagi umumiy an'analarni aniqlash, shuningdek, uning uslubini boshqa mualliflar va adabiy oqimlar bilan solishtirishning qulay usulidir.

Demak, mualliflik leksikasi – muayyan ijodkor so'z boyligini o'rganish, muallif ijodini chuqurroq tushunish, tahlil qilish va baholashga, o'quvchi yoki tadqiqotchining adabiyot sohasidagi bilim va ko'nikmalarini kengaytirishga, yozma va og'zaki lisoniy malaka va ko'nikmalarini rivojlantirishga asos bo'ladi.

Muallif leksikografiyasining rivojlanishi va taraqqiyot yo'li o'ziga xos bo'lib, bir necha bosqichlarni bosib o'tdi. Mazkur rivojlanish bosqichlarining har biri ushbu sohaning rivojlanishiga hissa qo'shdi. Muallif leksikografiyasi rivojlanishining asosiy bosqichlarini quyidagicha ajratamiz:

1. Ilk mualliflik lug'atlari. Muallif leksikografiyasi rivojining dastlabki davrida mualliflar o'z asarlarida qo'llanilgan so'z va iboralarning izoh va talqinlarini o'z ichiga olgan lug'atlar yaratishga kirishdilar. Ushbu lug'atlar muayyan matnlarni tushunish va tahlil qilishga qaratilgan bo'lib, o'quvchiga muallif maqsadi, g'oyasi va qarashlari, niyatini yaxshiroq tushunishga yordam bergan.

[1] Агламов Т.Х., Ходиева О.Ш. История создания авторской лексикографии // https://uniwork.buxdu.uz/resurs/12852_1_3257F474EC06AD109BEB1507C7ADCCD41B14D0CB.pdf (Murojaat sanasi: 31.08.2023).

2. Leksikografik usullarning rivojlanishi. Vaqt o‘tishi bilan muallif leksikografiyasi leksikografik usul va tamoyillardan foydalangan holda mustaqil soha sifatida rivojlana boshladi. Bunga lug‘atni tizimlashtirish, tasniflash, lug‘at yaratish, illyustrativ misollardan foydalanish, lug‘atlardan foydalanishda qulay va informativlikni oshirish imkonini beradigan boshqa usullar kiradi.

3. Kompyuter texnologiyalaridan foydalanish. Kompyuter texnologiyalarining rivojlanishi bilan mualliflik leksikografiyasi yangi imkoniyatlarga ega bo‘ldi. Kompyuter dasturlari va ma’lumotlar bazalari mualliflarga qulay, foydalanish oson bo‘lgan elektron lug‘atlarni yaratishga imkon berdi. Shuningdek, kompyuter texnologiyalari ijodkorlarga mualliflik leksikasini chuqur tahlil qilish va o‘rganish imkonini berdi.

4. Interaktivlik va hamkorlik. Zamonaviy mualliflik leksikografiyasi yanada interaktiv bo‘lib, mualliflar va kitobxonlar o‘rtasidagi hamkorlikdagi ishlarni o‘z ichiga oladi. Mualliflar o‘quvchilarning fikr-mulohazalarini olishi, o‘z lug‘atlariga o‘zgartirish va qo‘shimchalar kiritishi, mualliflarning lug‘atlari muhokama qilinadigan va tahlil qilinadigan onlayn jamiyatlar (guruhlar) ni yaratishi mumkin.

5. Ko‘p tilli mualliflik lug‘atlari. Zamonaviy mualliflik leksikografiyasi o‘quvchiga turli tillardagi mualliflik leksikasini o‘rganish va tushunishga yordam beruvchi ko‘p tilli lug‘atlar ishlab chiqishni ham o‘z ichiga oladi. Bu, ayniqsa, turli tillardagi mualliflarning matnlari bilan ishlaydigan tarjimon va tadqiqotchilar uchun foydali manba bo‘lib xizmat qiladi.

Ta’kidlash joizki, mualliflik leksikografiyasining rivojlanishi davom etmoqda, uslub va vositalarni doimiy ravishda takomillashtirishni, shuningdek, yangi texnologiyalarga va o‘quvchilarning ehtiyojlariga moslashish asosiy an’anaga aylangan.

Mualliflik lug‘atlarini tahlil qilish va sintez qilish usullari muallif (ijodkor)ga lug‘atni ishlab chiqish va tahlil qilishda yordam beradigan turli yondashuv va usullarni o‘z ichiga oladi. Quyida mazkur usullardan asosiylarini keltiramiz.

1. Muallif matnlarini tahlil qilish. Mualliflik leksikasi – ijodkor so‘z boyligi odatda muallif matnlari tahliliga asoslanadi. Muallif o‘z asarlarini atroflicha o‘rganadi, o‘ziga xos so‘z va iboralarni aniqlaydi, ularning ma’nosi va qo‘llanish kontekstini tahlil qiladi. Bu muallifga qaysi so‘z va iboralarni lug‘atga kiritish kerakligini aniqlash imkonini beradi.

2. Leksik xususiyatlarni o‘rganish. Mualliflik lug‘ati tarkibiga muallifning leksik xususiyatlarini, masalan, ayrim so‘zlarni qo‘llashdagi afzalliklarni, uslubiy xususiyatlarni, metaforalarni o‘rganish kiradi. Muallif matnlarni tahlil qiladi, muallif leksikasi xos xususiyatlarni ajratib ko‘rsatadi va ularni lug‘atga kiritadi.

3. Lug‘atni tizimlashtirish va tasniflash. Mualliflik lug‘atini turli mezonlarga ko‘ra tizimlashtirish va tasniflash mumkin. Ijodkor semantik, grammatik yoki stilistik xususiyatlar asosida lug‘at strukturasini yaratishi mumkin. Bu o‘quvchiga lug‘at birliklarini qidirishni osonlashtiradi; kerakli so‘z va iboralarni topishga yordam beradi.

4. Illyustrativ misollardan foydalanish. Mualliflik lug‘atida so‘z va iboralarning kontekstda qo‘llanilishiga misollar keltiriladi. Bu o‘quvchiga so‘zlarning ma’nolari va qo‘llanilishini baholash, muallifga o‘z shaxsiyati va uslubini ko‘rsatishga zamin hozirlaydi.

5. Lug‘at sintezi va yaratilishi. Tahlil va tadqiqotdan so‘ng muallif (ijodkor) lug‘atni sintez qilish va yaratish (tuzish)ga o‘tadi. U lug‘at (so‘zlik, birliklar va lug‘at maqolasi)ni to‘playdi, tartibga soladi, izoh, tavsif va illyustrativ misollarini belgilaydi, lug‘at strukturasini yaratadi va uni belgilangan mezonlarga muvofiq tartibga soladi.

6. Fikr-mulohazalar va tuzatishlar. Lug‘at yaratilgandan so‘ng muallif o‘quvchi va mutaxassislarning fikr-mulohazalarini olishi mumkin. Bu muallifga lug‘atga tuzatishlar kiritish va takomillashtirishda as qotadi.

Shunday qilib, mualliflik leksikasini tahlil qilish va sintez qilish usullari muallifning aniq maqsad va vazifalariga qarab farq qilishi mumkin. Ular muallifning shaxsiyati va uslubini aks ettiruvchi informatik va noyob lug‘atni yaratishning asosidir.

Diniy-ma’rifiy leksika diniy e’tiqod, amaliyot va tushunchalar bilan bog‘liq so‘z va iboralar tizimidir. Diniy-ma’rifiy leksikaning umumiste’moldagi leksikadan ajralib turuvchi xususiyatlari bo‘lib, quyida ularning asosiylarini sanab o‘tamiz.

1. Muqaddas tushunchalar va ma’naviyatga oid normalarni atovchi birliklar. Diniy-ma’rifiy leksikada ma’lum jamiyatning e’tiqodi, muqaddas tushunchalarga ishonchi va iymoni, ma’naviy dunyosi aks etadi. Mazkur semantik maydonga mansub birliklar ilohiy mavjudotlar, marosimlar, ibodatlar, muqaddas matnlar va boshqa diniy tushunchalar bilan bog‘liq birliklardan tashkil topgan.

2. Metafora va ramzlar. Diniy-ma’rifiy leksikada chuqur ma’naviy va falsafiy g‘oyalarni yetkazishda ko‘pincha metafora va ramzlardan foydalaniladi. Odamlarga diniy tushunchalarni tushunish va o‘zlashtirishga yordam berish uchun allegoriyalar, analogiyalar va tasvirlardan foydalanish tabiiy.

3. Marosim va rituallar. Diniy-ma’rifiy leksikada diniy marosim va rituallarga oid atama va tushunchalar kiradi. Unda diniy marosimlar (mas., namoz, zakot, ro‘za, haj, umra), ibodat, qurbonlik va boshqalar kabi diniy urf-odat, farz, sunnat va vojib amallar doirasida bajariladigan turli bosqichlar va harakatlar tasvirlanadi.

4. Axloq-odob ma’naviyat. Diniy-ma’rifiy leksikaga axloq, odob, ma’naviyat bilan bog‘liq atamalar kiradi. U turli e’tiqodli (islom, nasroniylik, buddaviylik va b.) shaxs yoki jamiyat a’zolari hayoti, ularning boshqalar bilan munosabatlarini boshqaruvchi xulq-atvor qoidalari, axloqiy tamoyillar va qadriyatlarni tavsiflaydi.

5. Ilohiyot, ta’limot va tariqat. Diniy-ma’rifiy leksikaga din, ilohiyot, tasavvuf ta’limotlari bilan bog‘liq atamalar kiradi. Bunday leksik qatlam diniy leksika tizimining asosini tashkil etuvchi asosiy tushunchalarni tavsiflaydi.

6. Diniy atamalar va nomlar. Diniy-ma’rifiy leksika muayyan dinlar va ularning an’analari bilan bog‘liq bo‘lgan o‘ziga xos atama va nomlarni o‘z ichiga oladi. Bular xudoning nomlari, muqaddas matnlar, diniy rahbarlar nutqiga xos birliklar, ibodat manzillari va boshqalar bo‘lishi mumkin.

Umuman olganda, diniy-ma’rifiy leksikaga muayyan din va uning an’analariga qarab farq qiladi. Bunda diniy muloqotda muhim rol o‘ynaydi va turli imon-e’tiqod egalari (masalan, bizning ishimizda musulmon shaxs) nutqi va hayotining ma’naviy tomonlarini tavsiflaydi.

Diniy mazmundagi matnlarda qo‘llaniladigan til birliklari, uslubiy xususiyatlarini o‘rganish va tushunishga yordam beradigan bir necha bosqich hamda usullarni o‘z ichiga oladi. Kuzatishlarimiz asosida bosqich va usullarni quyidagilarni ajratamiz:

1. Matnlarni to‘plash va tahlil qilish. Tadqiqotning birinchi bosqichi diniy matnlar, masalan, muqaddas kitoblar, ibodatlar, diniy ma’ruzalar va boshqalarni to‘plashdir. So‘ngra bu matnlar ularda qo‘llanilayotgan til, uslub va leksikasining xususiyatlarini aniqlash maqsadida tahlil qilinadi.

2. Lisoniy kontekst va madaniy muhitni o‘rganish. Diniy-ma’naviy idiostillarni to‘liq tushunish uchun ular paydo bo‘lgan madaniy muhit, yoki muayyan kontekstni o‘rganishga ehtiyoj tug‘iladi. Bu diniy e’tiqodlar, marosimlar, ramzlar va madaniyatning din bilan bog‘liq boshqa jihatlarini o‘rganishni talab qiladi.

3. Semantik tahlil. Semantik tahlil tadqiqotchiga diniy matnda qo‘llanilgan so‘z va iboralarning ma’nolarini tushunishda asqotadi. Semantik tahlil jarayonida ma’naviy va diniy g‘oyalarni ifodalashning semantik usullari, metafora, ramzlar va boshqa vositalarni tahlil qilish foydadan xoli emas.

4. Stilistik tahlil. Stilistik tahlil tadqiqotchiga diniy-ma’rifiy va ma’naviyatga oid matnlarning uslubiy xususiyatlarini aniqlash imkonini beradi. Bu jarayonda uslubdagi matnlardagi gaplarning tuzilishini tahlil qilish, nutq shakllari, ritorik ifodalar va boshqa stilistik vositalarni qo‘llash kabi amallar bajariladi.

5. Qiyosiy tahlil. Qiyosiy tahlil turli dinlar doirasidagi diniy tasavvur, e’tiqod yoki oqimlarning diniy va ma’rifiy idiostillarni qiyoslashga asoslanadi. Tahlilning ushbu ko‘rinishi turli diniy matnlarda qo‘llanilgan til va uslubdagi o‘xshashlik va farqlarni aniqlashga yordam beradi.

6. Suhbatlar. Dindor shaxslar va ma’naviyat yetakchilari bilan suhbat va muloqotlar diniy-ma’rifiy uslub haqida qo‘shimcha ma’lumot olishda foydali. Ular tadqiqotchiga diniy kontekstda til va uslub haqidagi shaxsiy tajriba va idroklarni shakllantiradi.

Aytish mumkinki, diniy-ma’rifiy va ma’naviy idiostillarni o‘rganish diniy matnlar, kontekst va lingvomadaniy xususiyatlarni chuqur tahlil qilish va tushunishni talab qiladi. Bunda turli xil usullarning kombinatsiyasi eng optimal yo‘ldir.

Diniy-ma’rifiy leksikaning tadqiq etish va tahlil qilishda muayyan muallif asarlarni o‘rganishda bu asarlarning mazmuni, uslubi va mohiyatini o‘rganish muhim. Bu jarayonda bir muallif asarlarni to‘plash va saralash (1), xususan, diniy-ma’rifiy asarlar, ya’ni muqaddas matnlar, duolar, ma’rifiy she’riy matnlarni to‘plash (elektron korpusini shakllantirish) talab etiladi. Keyinchalik tahlil qilish uchun (tadqiqotchi maqsadi va tadqiqot vazifasidan kelib chiqqan holda) eng dolzarb va zarur matnlar tanlanadi. Matnlarni o‘qish va tahlil qilish (2) bosqichida tadqiqotchi asar(lar)ning mazmuni, mavzulari, timsollari, metaforalari, tuzilishi va boshqa adabiy xususiyatlarini aniqlaydi. Shuningdek, asar(lar)da qo‘llanilgan til, uslub va ritorik vositalar tahlil qilinadi. Tarixiy kontekstni tushunish (3) uchun diniy-ma’rifiy leksikaning qaysi tarixiy sharoitda paydo bo‘lganligini o‘rganish kerak. Bu jarayon din tarixi, muallif(lar) va u(lar)ning asarlariga ta’sir qilgan madaniy va ijtimoiy sharoitlarni o‘rganishni talab qiladi. Diniy-ma’rifiy asarlarni kontekstual tahlil qilish (4) tadqiqotchiga diniy an’ana yoki madaniyat kontekstiga mos keluvchi birliklarni o‘rganishga yordam beradi. Tahlilning mazkur usuli boshqa asarlar, diniy urf-odatlar, ramzlar va e’tiqodlar bilan munosabatlarni o‘rganishdan iborat. Diniy-ma’rifiy asarlarni qiyosiy tahlil qilish (5) turli mualliflar yoki davrlarning diniy-ma’rifiy asarlarini qiyoslashga asos bo‘ladi. Tahlilning mazkur usuli diniy-ma’rifiy mavzu, uslub va adabiy vositalardan foydalanishdagi umumiylik va farqlarni aniqlashga yordam beradi. Kontekstli intervyular (6) dindor shaxslar va yetakchilar, ma’naviyat yetakchilari yoki diniy soha mutaxassislar bilan suhbatlar diniy-ma’naviy semantik maydon birliklari haqida qo‘shimcha ma’lumotning eng samarali usulidir. Mazkur tahlil usuli tadqiqotchiga diniy mazmundagi asarlarning talqini va idrokini o‘rganishga imkon beradi.

Demak, diniy-ma’rifiy asar tilini o‘rganish bu asarlarning mazmuni, uslubi va mazmunini chuqur tahlil qilish va tushunishga olib keladi. Diniy-ma’rifiy leksikani o‘rganishda turli xil usullar kombinatsiyasidan foydalanish ahamiyatli.

Rezyume: Mualliflik leksikasi – muayyan ijodkor so‘z boyligini o‘rganish, muallif ijodini chuqurroq tushunish, tahlil qilish va baholashga, o‘quvchi yoki tadqiqotchining adabiyot sohasidagi bilim va ko‘nikmalarini kengaytirishga, yozma va og‘zaki lisoniy malaka va ko‘nikmalarini rivojlantirishga asos bo‘lishi mazkur maqolada bayon etilgan.

Резюме. Авторская лексика - это основа для изучения словарного запаса конкретного творца, более глубокого понимания, анализа и оценки авторского творчества, расширения знаний и навыков читателя или исследователя в области литературы, развития письменных и устных языковых навыков и умений.

Resume. Author’s vocabulary is the basis for studying the vocabulary of a particular creator, deeper understanding, analysis, and evaluation of author’s work, expanding the knowledge and skills of the reader or researcher in the field of literature, and developing written and oral language skills and abilities.

Filologik tadqiqotlar: til, adabiyot, ta’lim. 2025; 11-12
ISNN: 2181-1741 (Print)
ISNN: 2181-1725

O‘ZBEK ONLAYN MEDIA SARLAVHALARIDA KLIKBEYT
(Kun.uz, Qalampir.uz, Daryo.uz misolida)

To‘rayeva Zarrina Abdimurot qizi,
Termiz davlat universiteti filologiya va tillarni o‘qitish fakulteti
Lingvistika (O‘zbek tili) mutaxassisligi 2-kurs magistranti
Zarina27022001@gmail.com +998977332702

Bugungi hayotimizni raqamli texnologiyalarsiz tasavvur etish juda qiyin. Qaysi bir jabhani olmaylik qulaylik, oshkoralik va tezkorlik bobida zamonaviy axborot texnologiyalari yangilanishlarning muhim omiliga aylanib borayotir. Bu kabi rivojlanishlar ommaviy axborot vositalarining faoliyatini tubdan o‘zgartirdi. An’anaviy bosma nashrlardan farqli o‘laroq, onlayn OAV auditoriya e’tiborini soniyalar ichida jalb qilish zarurati bilan yuzma-yuz kelmoqda. Aynan shu sharoitda klikbeyt (clickbait) deb ataluvchi sarlavha yaratish usuli keng ommalashdi.

O‘zbek onlayn mediasida ham klikbeyt hodisasi tobora kuchayib bormoqda. Ushbu maqolada Kun.uz, Qalampir.uz va Daryo.uz nashrlari misolida klikbeyt sarlavhalarning xususiyatlari va ularning axborot mazmuniga ta’siri tahlil qilinadi. Dastlab klikbeyt tushunchasining jahon tilshunoslari tomonidan berilgan ta’rifiga to‘xtalsak. “Klikbeyt – bu onlayn kontent bo‘lib, uni bosish uchun maqsad qilingan, lekin undagi asosiy kontent juda kam ma’lumot bilan tugaydi yoki va’da qilingan ma’lumotni bermaydi”. Kate Scott tomonidan pragmatik nuqtai nazardan ta’riflangan[1]. Shuningdek, wikepediya sahifasida klikbeyt tushunchasi haqida shunday deyiladi: **“Klikbeyt** – bu internetda foydalanuvchini havolani bosishga (click) jalb qilish uchun maxsus yaratilgan onlayn kontent bo‘lib, odatda sarlavha yoki miniatura orqali e’tiborni tortadi va ko‘pincha mazmuni haqida juda kam yoki noto‘g‘ri ma’lumot beradi”[2]. Klikbeytning asosiy maqsadi – o‘quvchilar sonini oshirish, biroq bu ko‘pincha jurnalistik aniqlik va xolislik hisobiga amalga oshiriladi. Lingvistik nuqtayi nazardan, klikbeyt sarlavhalar pragmatik maqsadga yo‘naltirilgan bo‘lib, ular axborot berishdan ko‘ra diqqatni jalb etishni maqsad qiladi. Klikbeyt bo‘yicha jahon tilshunosligida bir qancha ishlar qilingan, Ayniqsa, klikbeytni pragmatic aspektda o‘rganish bo`yicha tadqiqotlar ko‘plab qilingan. Chunonchi, rus tilshunoslaridan A.Glagoleva[3],

[1] Kate Scott. Journal of Pragmatics. Volume 218. December 2023, p 71-82
[2] Wikepediya.
[3] Глаголева А. «Чужое слово» в заголовках газетных текстов: дискредитация имиджа: дис. … канд. филол. наук. – М.,